

Nebo nad Berlinom

Još dok je Berlin bio samo točka na zemljopisnoj karti (kao i tolike druge o kojima smo samo maštali da ćemo ih jednoga dana vidjeti), znala sam da u Berlin kad-tad moram doći. Toga imperativa, naravno, dugo nisam bila svjesna. No zašto se od tolikih prijatelja, kumova i znanaca svojih roditelja i njihovih roditelja sjećam samo jednih – kumova Bernwald? Danas znam zašto – berlinski medvjed, maskota toga grada, već se bio ugnijezdio u to poznato mi prezime – Bernwald. Medvjed i šuma. Moja djetinja maštanja češće su se upravljala put sjevera nego put juga. I opet – ne slučajno. Negdje sam pročitala da ljudi naginju onom godišnjem dobu u kojem su rođeni. Ne samo da sam rođena zimi nego se i zovem zimski – Nives. *Nomen est omen*. U ono uzbuđljivo, istraživačko doba, dok smo u lokalnoj knjižnici gutali knjige brže nego što su se one vraćale na police, jedan istraživač sjevera dugo je zaokupljao moje misli. Roald Amundsen. Čitala sam kako se pripremao za svoje polarne ekspedicije i pritom – za vježbu – spavao i zimi uz otvoren prozor. On je odškrinuo i moj prozor u pretrpanoj sobi naše starinske i trošne kuće u Tkalčičevoj ulici. Pretrpanoj i ljudima i stvarima. Ti mnogi i različiti ljudi – moji roditelji, teta, bratić, sestrična, omama, otata – bunili su se protiv zraka (jedna od brojnih i vječnih nepodnošljivosti i svih naših ondašnjih, a dobrim dijelom i današnjih, bolnica). No kad bi oni pozaspali, ja bih se došuljala do prozora i odškrinula ga. Naša u pravom smislu riječi sumorna, dikensovska kuća, s mnoštvom siromašnih stanara, porazbacanih i nepovezanih prostora, sa zajedničkim zahodom na kraju ganjka, bez ijedne kupaonice, s cijevima koje stalno pucaju i omaminim uzaludnim natpisom tintenom olovkom iznad vaserlajtunga u dvorištu »Pusti vodu neka lagano curi da se ne smrzne« – a stanari, »ti kozari«, ne abadiraju, jer što njih briga, nisu oni »hauseri«, nije kuća njihova – takva naša

kuća, koliko god se činila sumornom, pružala je izvrsnu podlogu za zamišljanje, a još više za sanjarenje.

Nije bilo teško zamisliti nešto bolje od »krute stvarnosti«. Mene je, čini se, vodila zvijezda Sjevernjača. Tako je sjever poprimio sve atribute uređenosti, urednosti, jednostavnosti, topline uz ugodnu vatru, prisnosti u zatvorenom prostoru.

Berlin mi je zaista pao s neba. Zimi, naravno. Morao je biti zimi; sada znate i zašto. Jer je skupio u sebi sve moje snatrenje o sjeveru. I morao je biti u mojoj svjesnoj dobi, otvorenoj i prema ljudima, i prema pojavama, i prema stvarima. Berlin mi je doslovno bio dar s neba i nagrada. Nagrada za jedan studentski kritički, pa i hrabar, istup, u vrijeme dok sam još mislila da se na mojem dragom Filozofskom fakultetu nešto može i promijeniti. Nabolje. »Vi napadate naše seminare, a mi vas predlažemo za stipendiju«, govorili su mi mahom svi profesori iz našega fakultetskog hodnika dan nakon moje javne kritike programa studija na jednoj od godišnjih skupština Hrvatskoga filološkog društva. »Ja primam stipendiju sa zahvalnošću, ali si pridržavam pravo da ono što smatram lošim kritiziram i dalje«, izgovarala sam poput mantre od jednih profesorskih vrata do drugih. Berlin me valjda upravo takvu i želio – odvažnu, čista srca i čvrsta stava.

Moj jednotjedni boravak u Berlinu trebao je biti – s koje god točke gledano – čista propaganda. Uvjeti za studente, skupljene sa sveučilišta iz cijele Zapadne Njemačke, bili su više nego povoljni. Studentima stipendistima u Njemačkoj – a ja sam imala jednosemestralnu stipendiju u Münsteru – (zapadnjački) DAAD plaćao je put iz bilo kojega grada u Zapadnoj Njemačkoj i sedmodnevni boravak u Berlinu s jednim jedinim ciljem – pokazati *in situ* svu raskoš Zapada i svu bijedu Istoka. Godina je bila 1967. Zid podignut 1961. godine trebale su vlasti s istočne strane svim sredstvima opravdati (bolje: uporno opravdavati). Zapadni pak Berlin – osvjetljen, zaslijepljen svijetlećim reklamama – trebao je izgledati kao bor okićen za Božić, kako bi ionako mračan istočni imenjak ispao još mračniji. Svakodnevna predavanja trebala su biti titlovi ispod tih antagonističkih slika. No meni nije trebao nikakav preodgoj. Ni istočni ni

Na berlinskim vodama

zapadni. Omamin komentar uz cedulje koje sam pisala iznad našega vaserlajtunga u dvorištu s uputom stanarima neka ostave vodu da malo curi kako se pipa ne bi smrznula («Ti kozari sve su uništili, lupeži») i njezina iscrpljujuća životna borba da spasi kuću od nacionalizacije bili su vjerodostojniji putokaz od ideoloških škola svih boja i trajanja. Shvatila sam da sam u Berlin dovedena zbog drugih stvari. I prepustila sam im se. Propaganda je mogla, što se mene tiče, mirno spavati. Nikakvo uspaljeno političko predavanje nije bilo ni do koljena otkrivanju muzeja u Dahlemu, na primjer.

No ono što me magično privlačilo bio je Zid. Zbog apsurdna, prije svega. Jedan je prozor ostao u istočnom dijelu. S njege maše Michael. Annetraud je – tako je valjalo misliti – imala »sreću«. Njezina je kuća dopala u zapadni dio grada. No nisam uspjela vidjeti sreću

na njezinu licu dok je u ruci držala transparent s riječima koje su za promatrače bile možda banalne – »Volim te, Michael«. I njoj i njemu život je skrojio netko drugi, ne pitajući ih ni za broj ni za broj. Svako jutro ti su ljudi – i stotine drugih, jednako nasilno razdvojenih – dizali svoje transparente i tako razgovarali jedni s drugima. »Dobro jutro, mama«, »Lena je bolesna«, »Dida je noćas umro«. Transparent može biti – to sam vidjela u Berlinu – sažeti Kafka. Kafka DIGEST. Slobodniji od ljudi.

Onda je Zid rastao i zastro niže katove, pa su se Michael i Anne-traud počeli sastajati na krovu – udaljenost se mjerila »zračnom linijom«. A onda – kad im je valjda bilo dosta i te nebeske transparentske slobode – odlučili su se za podzemlje. S obiju strana Zida čežnja je počela kopati tunele. Zamišljam u normalnim zemljama normalne ljude kako po uredima rade, piju jutarnju kavu, odlaze na ručak – a ovdje je pokretač svekolike energije preskakivanje Zida. Odozgo, odozdo, kopanjem tunela, konstruiranjem balona, svejedno. ZID je univerzalno mjerilo, Zid je gospodar. Njega usavršavaju. Kite ga – ovaj put božićni je bor na istoku – bodljikavom žicom. I minama ispod bora. To su nove jaslice. U kojima su ostale – privučene božićnim ugođajem – mnoge (poginule) ovčice. A pastiri? Oni su ravnodušno i dalje trubili svoje radosne vijesti Istoku i Zapadu. Radujte se, narodi! A čemu?

Svaki dan odlazila sam u Friedrichstrasse. Ondje se moglo popeti na dio Zida i gledati prijeko. Bilo je to za mene novo svetište. Mjesto zahvaljivanja Bogu što je dao da se rodim u neko drugo vrijeme negdje drugdje. Moja Kamenita vrata sjevera.

Kirchner i Nolde – njemački slikari ekspresionisti, smjelih boja prije svega, dobro su se uklopili u smirenu oranžeriju dvorca sveprisutnoga Friedricha Velikog. Bilo je sunčano dopodne – što je već samo po sebi blagdan i dan za pamćenje, jer takvih dana zimi u Berlinu baš i nema. Kao da se mir njihove lijepe zagonetne susjede, Egipćanke Nefretete, spustio iz obližnje galerije i na njih. Berlin mi je bio i ostao čudna mješavina: drevni, zastrašujući mir egipatskih faraonskih grobnica, raspojasana razigranost visokoga baroka, katastrofičan kolorit, ali i crnilo, ekspresionista Kirchnera i Noldea, pla-

stična zaobljenost u drvenim remek-djelima jednoga Tilmanna Riemenschneidera s prijelaza iz kasne gotike u renesansu (oko 1500), pa kasnije i Ernsta Barlacha, skrupčani očaj u grafikama Käthe Kollwitz koji vapi nemušto, bez glasa, pa ga valjda zato tako dobro i čujem. Spoj vjekova lako prelazi preko Zida. Povorka babilonskih lavova, ponosna i uzvišena, sveudilj mirno korača Pergamonskim muzejom. No naše im je vrijeme skrojilo tako ponižavajući pristup – u muzej se (u Istočnom Berlinu) ulazi preko neuglednoga željeznog mostića. Starogrčka i babilonska umjetnost nestvarna je uz još uvijek brojne ruševina iz Drugoga svjetskog rata, usred kojih maketa nekad moćnoga hrama u Pergamu izgleda još papirnatije. Katedrala, prva susjeda babilonske lavlje povorke, još je uvijek srušena, a na ciglastoj istočnoberlinskoj vijećnici danonočno svijetli crvena zvijezda. To je ujedno i jedino svjetlo koje noću svijetli na nebu Istočnoga Berlina.

Koliko je sati? Zašto je to u Istočnom Berlinu tako važno? Zato što je to »grad Pepeljuga«. Ne po Pepeljuginim dnevnim dužnostima – nego po njezinu imperativu povratka iz bajkovitoga dijela priče. Pepeljuga se morala vratiti do ponoći iz kraljevskoga dvorca – čarolija se tada prekivala. Meni je od Pepeljuge ostao samo imperativ povratka u Zapadni Berlin. Propisi su nalagali povratak istoga dana do 24 sata. Škrabica za ubacivanje ostatka novca strogo se kočila na vidljivom mjestu podzemnoga graničnoga prijelaza ispod one iste Friedrichstrasse na koju sam hodočastila s novom pobožnosti. Ni pfeniga prijeko. Pruski strogo. Potrošiti. Sve potrošiti. Kazalište? Da, na njega su se barem mogle potrošiti obvezno promijenjene (zapadnonjemačke) marke po službenom (čitaj: svinjskom) tečaju. Brecht Theater je ostao na istoku. Danas igra »Brotladen«. Proda-vaonica kruha. Bijeda – tako zahvalna tema. O kruhu kad ga nema. Zbilja, što bi Brechtovo kazalište da ga je Zid smjestio na Zapad? I stara Njemačka opera i najpoznatija berlinska ulica Unter den Linden ostale su na Istoku. Večeras: »Čarobna frula«. Izvedba dosadna, kičasta, teška. Bez imalo vedrine. Zmajevi na pozornici kao da prijete i gledalištu. To je više Orwell na sceni nego bajka. Odasvud prijatnije. Sve pruski strogo i ukočeno. Pappageno se uistinu boji. Ma kakav Tamino, kakav Sarastro, kakva vrlina, kakva mudrost!

Brecht Theater

Mozart na nakovnju ispod srpa i čekića. To najviše značenje s vrha kazališnoga zastora ima dobar pregled i nad kazališnom rampom i nad publikom. Koja bi možda radije bila negdje drugdje, ali ju je u autobusima iz tvornice i/ili seljačke radne zadruge kolektivno dovezlo u teatar. Žene su odjevene u suknje i vunene veste, a muškarci u neka loša crna odijela s tankim tamnim kravatama poput špagata, kakve sam vidala i na ravnodušnim oberima u pivnicama i gostionicama kad sam četiri godine kasnije (1972) dospjela na rad u Prag. Sovjetski su tenkovi nakon bratske pomoći (1968) već protutnjali,

smjernice su bile dane, ostalo je na Česima da se pobrinu za njihovu provedbu (danas bi se sigurno reklo »implementaciju«). Nakon ove istočnoberlinske izvedbe, bez imalo naivnosti i radosti, dugo sam »Čarobnu frulu« smatrala kičastom i dosadnom operom. Sve dok nisam vidjela prekrasan Bergmanov film, zapravo snimku te opere iz jednoga malog švedskog kazališta. Bergman mi je pokazao da »Čarobna frula« za mene u Berlinu ipak nije umrla.

Uza sve razlike između Istočnog i Zapadnog Berlina, ima u njima nešto što im je do tančina zajedničko. To su stare, istrošene žene pobijedenoga naroda. Iste s obiju strana Zida. Osramočene. One su platile ceh ludoga austrijskoga kaplara, njih je pregazio saveznički tenk, preko njihovih su se leđa rukovali John i Aljoša na legendarnoj fotografiji, u njih su zabadali svoj pobjednički barjak. One idu tupe – njih Zid ne dira. Njihove su zjenice vidjele Reichstag u plamenu, bombu kako raznosi tkivo ljudi i kuća te sivu vojničku šubaru s kojom nema pogađanja – za preživljavanje radiš sve što se od tebe traži.

Siva šubara bila mi je i sastanak i rastanak s Berlinom. Siva ruska šubara istočnonjemačkoga graničara. Strog, odrješit, neljubazan govor (rezerviran valjda specijalno za granicu) i opasni vučjaci koji njuškaju po svim kupeima u vlaku, ispod vlaka, po WC-u, po svim pretincima. Onomad se nije tražila droga. Tražili su se ljudi. Zapadni Berlin plutao je u istočnonjemačkom moru. Osjećaj inzularnosti. Čežnja za bijegom. Kamo? Kao u starim ruskim romanima o suvišnim ljudima – bilo kamo. Stati na kolodvor i ukrcati se u bilo koji vlak, pa išao on na sjever, zapad, istok ili jug – svejedno. Samo što dalje odavde. Ali vlaka nema pa nema ...

Vijecnica u negdašnjem Istočnom Berlinu